

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

IVANE JAVAKHISHVILI TBILISI STATE UNIVERSITY
IVANE JAVAKHISHVILI INSTITUTE OF HISTORY AND ETHNOLOGY

ISSN 1987-6564

**ისტორიისა და ეთნოლოგიის
ინსტიტუტის შრომები**

XIV-XV

**THE PROCEEDINGS OF THE INSTITUTE
OF HISTORY AND ETHNOLOGY**

XIV-XV

თბილისი

Tbilisi

2016-2017

მთავარი რედაქტორი: **ვაჟა კიკნაძე**

სარედაქციო კოლეგია: **გონელი არახამია, ვახტანგ გოილაძე, შოთა ვადაჭკორია, ჰუბერტუს იანი (დიდი ბრიტანეთი), ხათუნა იოსელიანი, ეკა კვაჭანტირაძე, სეიჩი კიტაგავა (იაპონია), გიორგი ქავთარაძე (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), ხათუნა ქოქრაშვილი, ნინო ღამბაშიძე, დოდო ჭუმბურიძე, ლავრენტი ჯანიაშვილი, თემო ჯოჯუა**

კრებული გამოსაცემად მოამზადეს: **თემო ჯოჯუამ და შალვა გლოველმა**

Editor-in-Chief: **Vazha Kiknadze**

Editorial Board: **Goneli Arakhamia, Dodo Chumburidze, Nino Gambashidze, Vakhtang Goiladze, Khatuna Ioseliani, Hubertus F Jahn (Great Britain), Lavrenti Janiashvili, Temo Jojua, Giorgi Kavtaradze (Deputy Chief editor), Seiichy Kitagawa (Japan), Khatuna Kokrashvili, Eka Kvachantiradze, Shota Vadachkoria**

Prepared for publishing by: **Temo Jojua, Shalva Gloveli**

ს ა რ ჩ ე ვ ი

კველი ისტორია

ნანა ხაზარაძე, ნანა ბახსოლიანი

აქადურენოვანი საღაჯვერვო ხასიათის

ღოკუმენტები როგორც საისტორიო წყარო..... 11

ნანა ბახსოლიანი

ტირმინ „კაპალოკიის“ სემანტიკისათვის..... 16

გიორგი ქავთარაძე

„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ტექსტის

„ბუნ-თუბთა“ და „კონთა“ ვინაობის საკითხისათვის..... 19

შუა საუკუნეების ისტორია

ციალა ღვაგერიძე

ერთიანი საქართველოს სამეფოს სახელმწიფო დროშის შესახებ..... 44

ბონელი არახამია, მარინე ქარღვა

ქუთაისის მეფეები და მათი სამფლობელო XIII-XVI საუკუნეებში..... 59

თამაზ გოგოლაძე

მასალები ქაიხოსრო ბარათაშვილ-აბაშიშვილის

ფეოდალური ოჯახის ისტორიისათვის..... 83

დავით ჭითანავა

ქონაძიძეთა სათავალო..... 121

ლელა მიქიაშვილი

ერეკლე II და ალექსანდრე ამილახვარი..... 133

წყაროთმცოდნეობა

თემო ჯოჯუა

წაღველი ბასილ მჯობაისძისა და ევთვიმეს მიერ მარია გოგოლის

დაკვეთით იერუსალიმში გადაწერილი XII საუკუნის სვინაქსრის (H-886)

შენიშვნები ანდერძები, ალაკები და მინაწერები (ტექსტების კუბლიკაცია;

კოდიკოლოგიური და ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი გამოკვლევა) 145

ვაჟა კიკნაძე

ახალი მასალა XIV საუკუნეში საქართველოში შავი ჭირის

ეპიდემიის გავრცელების შესახებ (სვანური საბუთები)..... 219

BRIGITTA SCHRADER

DIE ERFORSCHUNG SWANETIENS: LEGENDEN,

REISEBERICHTE, FORSCHUNGLITERATUR..... 227

დავით მერკვილაძე

კათოლიკე მისიონერები კონსტანტინეპოლსა და თეოდოსიაში

არქანჯელო ლამბერტის „წმინდა კოლხეთის“ მიხედვით..... 246

ეპიგრაფიკა

თამაზ გოგოლაძე, ირაკლი გელაშვილი, ნინო ხარშილაძე

ვოთოლეთის ეკლესიის ნაკაწრი წარწერები და

მათი ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი..... 253

თემო ჯოჯუა

ნაქალაქარ ანისის ახლადგამოვლენილი ქართული და გერძული ეპიგრაფიკული ძეგლები (ლაპიდარული და ნაკაწრი წარწერები)..... 266

ირაკლი ბელაშვილი, თამაზ ბობოლაძე, თემო ჯოჯუა

სურამის ციხის წმ. გიორგის ეკლესიის უცნობი სააღმშენებლო წარწერა (XV-XVI სს.) მიჭურჭლეთუხუცესისა და პირის მწდის გიორგი ღაღანიძისა და მისი მემულის თამარ ქუაბულისძის მოხსენიებით (წარწერის მიკვლევისა და შესწავლის ისტორია; ტექსტის კუბლიკაცია)..... 340

ირაკლი ბელაშვილი

გიორგი ბალატოზთა ზედა დამდეგის უცნობი წარწერა რუისის ღმრთისმშობლის ტაძრიდან..... 346

დიპლომატიკა

ნიკოლოზ ჟღენტო

საინტერესო ფაქტი ქართლის მეფე სვიმონ I-სა და ოსმალეთის სულთნის მურად III-ის დიპლომატიური ურთიერთობებიდან (საბუთი Qd-430 როგორც საისტორიო წყარო)..... 353

ნუმიზმატიკა

ირაკლი ფაღავა

არაბების პერიოდში თბილისში მოჭრილი ოქროს უნიკალური მონეტა..... 368

საისტორიო გეოგრაფია

ღაგიტ მერკვილაძე

კუხეთის ტერიტორიისა და საზღვრების შესახებ ლეონტი მროველის ცნობის გაბეჭვისათვის..... 375

სამხედრო ისტორია

მამუკა წურწუშია

სხეულის დამცავი საშუალებები ბვიანი შუასაუკუნეების საქართველოში..... 388

არჩილ ჩაჩხიანი

1918 წლის სოჭი-ტუაფსუს შეტევითი ოპერაცია და ბრძოლების ტაქტიკური ანალიზი..... 400

ახალი და უახლესი ისტორია

ოთარ ბობოლიშვილი

XIX საუკუნის ბათუმის საქალაქო ცხოვრების ისტორიიდან..... 418

ილია ნადიაშვილი

დიმიტრი ერმაკოვის წერილები ბრაზინია პრასკოვია უვაროვასადმი..... 424

დოდო ჭუმბურიძე

აკაკი ჩხენკელის რამდენიმე წერილი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და დასავლური ორიენტაციის შესახებ..... 436

შოთა ვადაჭკორია

საქართველოს ბოლშევიკური ოკუპაცია და ოსიანობის განახლება შიდა ქართლში (1921-1924 წწ.)..... 445

ლელა სარალიძე ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და კავკასიის ბაქო-თბილისის იღმა (1921-1934 წწ.).....	470
--	-----

ALEXANDER MIKABERIDZE “WITH HONOR AND FIDELITY” LIFE AND CAREER OF COLONEL NICOLAS TOKHADZE (1901-1975) OF THE FRENCH FOREIGN LEGION.....	479
---	-----

ნიკო ჯავახიშვილი რაქვენ რუსიშვილი (ფოსტები, ტრადიციები, მოღვაწეობა)	515
--	-----

ნათო სონდულაშვილი დისიდენტური მოძრაობა საქართველოში (XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისი).....	523
--	-----

ეთნოლოგია

ნინო მინდაძე გურიის ტრადიციული ყოფის რამდენიმე ასპექტი ოსილორე რამიშვილის „მოგონებების“ მიხედვით.....	532
--	-----

ნინო დამბაშიძე ანდრია მოციქულის ქადაგება ქართული ხალხური ტრადიციის მიხედვით სამცხეში.....	541
--	-----

სალომე ბახია-ოქრუაშვილი სოციალური ურთიერთობის საკითხისათვის ოსებში.....	552
---	-----

ნუზარ მბელაძე „ბატონები“ და ბატონებთან დაკავშირებული ტრადიციული რწმენა-წარმოდგენები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში.....	560
---	-----

დავით ჭითანავა მომთაბარეობიდან ბინადარ ცხოვრებაზე გადასვლის პირითადად მიზეზები პირველყოფილ საზოგადოებაში.....	575
--	-----

მუსიკოლოგია

სოფო კოტრიკაძე დიმიტრი არაყიშვილის ერთი უცნობი ნაშრომის შესახებ.....	587
--	-----

თეონა ლომსაძე ქართული პოლიტიკური ფოლკლორი და ფოლკლორული პოლიტიკა: ფოლკლორული მუსიკისა და პოლიტიკის ურთიერთმიმართება საქართველოში.....	591
---	-----

ნინო მახარაძე საბავშვო და ბავშვთა სამუსიკო საკრავები საქართველოში.....	599
--	-----

მალხაზ რაზმაძე „მოღერნიშვილი ფოლკლორის“ შესახებ (ქართული ავთენტური მუსიკალური ფოლკლორის თანმდევი მოვლენების ზოგადი მიმოხილვა)	608
--	-----

ეკატერინე შოშიაშვილი სანთური.....	617
---	-----

ხელოვნების ისტორია

ღადო მირიანაშვილი

ბარეჯის უღაბნოს მონასტრის მთავარი ეკლესიის ჩრდილოეთი
ეგვიპტის (სადიაკონის) მოხატულობის „არქაული ჯგუფის“
სიუჟეტთა ახლებური გააზრება..... 623

ვარლამ ღონღუასადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენციის მასალები

შალვა გლოველი

ხელნაწერები პროფესორ ვარლამ ღონღუას არქივიდან.....635

თემო ჯოჯუა

ღარბვისის მონასტრის დიაკონის ბრიბოლ ბანდაისძის მიერ ლომისის
მონასტრის დეკანოზის შვილის ქსენეფორე ბურღულის დაკვეთით
გადაწერილი 1410-იანი წლების კურთხევის ფრაგმენტი (Fr.216)
პროფესორ ვარლამ ღონღუას პირადი კოლექციიდან..... 640

პოლემიკა

მამუკა წურჭუშია

კიდევ ერთხელ ვაველის მუხარაღის შესახებ..... 723

რეცენზია

ღადო მირიანაშვილი

რეცენზია წიგნზე: მამუკა წურჭუშია. შუა საუკუნეების ქართული
ლაშქარი (900-1700): ორბანიზაცია, ტაქტიკა, შეიარაღება.
თბილისი: 2016. 782 გვ. ISBN 978 9941 0 9688 4..... 740

ნინო მაისურაძე

ნინო ლამბაშიძე – „მე ვინა და მე ვარა“.....745

CONTENTS

ANCIENT HISTORY

NANA KHAZARADZE, NANA BAKHSOLIANI AKKADIAN-LANGUAGE DOCUMENTS OF THE RECONNAISSANCE CHARACTER AS A HISTORICAL SOURCE.....	11
NANA BAKHSOLIANI ON THE SEMANTICS OF THE TERM “CAPPADOCIA”	16
GIORGI L. KAVTARADZE ABOUT THE IDENTITY OF THE “BUN-TURKS” AND “HONS” OF THE <i>CONVERSION OF KARTLI</i>	19

MEMORIAL HISTORY

TSIALA GVABERIDZE FOR THE FLAG OF THE UNITED GEORGIAN KINGDOM.....	44
GONELI ARAKHAMIA, MARINE KARDAVA THE KUTAISI ROYAL THRONE AND ITS DOMAIN IN THE 13 TH -16 TH CENTURIES.....	59
TAMAZ GOGOLADZE MATERIALS FOR HISTORY OF FEUDAL FAMILY OF KAIKHOSRO BARATASHVIL-ABASHISHVILI.....	83
DAVID CHITANAVA QOCHAQIDZE NOBLEMEN.....	121
LELA MIKIASHVILI EREKLE II AND ALEXANDER AMILAKHVARI.....	133

SOURCE STUDIES

TEMO JOJUA UNKNOWN TESTAMENTS, COMMEMORATIVE AGAPES AND COLOPHONS FROM THE XII-CENTURY SYNAXARION (H-886) COPIED BY BASIL MJOBAISDZE FROM TSAGVLI AND EPTVIME IN JERUSALEM ON THE COMMISSION OF MARIAM MOGELI (PUBLICATION OF TEXTS; CODICOLOGICAL, HISTORICAL AND SOURCE STUDY RESEARCH)	145
VAZHA KIKNADZE NEW MATERIALS ABOUT SPREADING THE BLACK DEATH (PLAGUE) IN GEORGIA IN THE MIDDLE OF THE 14 TH CENTURY (SVANETIAN DOCUMENTS)	219
BRIGITTA SCHRADER DIE ERFORSCHUNG SWANETIENS: LEGENDEN, REISEBERICHTE, FORSCHUNGSLITERATUR.....	227
DAVID MERKVILADZE THE CATHOLIC MISSIONARIES IN CONSTANTINOPLE AND THEODOSIA ACCORDING TO “COLCHIDE SACRE” BY ARCHANGELO LAMBERTI.....	246

EPIGRAPHY

TAMAZ GOGOLADZE, IRAKLI GELASHVILI, NINO KHARSHILADZE GRAFFITI FROM THE POTOLETI CHURCH AND THEIR ANALYSIS BY MEANS OF HISTORICAL AND SOURCE STUDY METHODS.....	253
--	-----

TEMO JOJUA THE NEWLY REVEALED GEORGIAN AND GREEK EPIGRAPHIC MONUMENTS (LAPIDARY INSCRIPTIONS AND GRAFFITI) FROM THE ANCIENT CITY OF ANI.....	266
---	-----

IRAKLI GELASHVILI, TAMAZ GOGOLADZE, TEMO JOJUA AN UNKNOWN CONSTRUCTION INSCRIPTION (XV-XVI CC.) ON THE WALL OF ST. GEORGE CHURCH IN SURAMI FORTRESS WITH MENTIONING OF GIORGI GAGANIDZE, MECHURCHLETUKHUTSESI AND PIRIS MTSDE, AND HIS SPOUSE TAMAR KUABULISDZE (THE HISTORY OF REVEALING THE INSCRIPTION AND ITS STUDYING, AND PUBLICATION OF THE TEXT)	340
--	-----

IRAKLI GELASHVILI AN UNKNOWN INSCRIPTION OF GIORGI, „THE OVERSEER OF MASONS“, FROM THE CHURCH OF THE MOTHER OF GOD IN RUISI.....	346
---	-----

DIPLOMATICS

NIKOLOZ ZHGENTI AN INTERESTING FACT FROM DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN KING OF KARTLI SVIMON I AND OTTOMAN SULTAN MURAD III (DOCUMENT Qd-430 AS A HISTORICAL SOURCE)	353
---	-----

NUMISMATICS

IRAKLI PAGHAVA THE UNIQUE GOLD COIN MINTED IN TIFLIS IN THE PERIOD OF ARAB DOMINANCE.....	368
--	-----

HISTORICAL GEOGRAPHY

DAVID MERKVILADZE UNDERSTANDING LEONTI MROVELI'S DATA ABOUT TERRITORY AND BORDERS OF KUKHETI.....	375
--	-----

MILITARY HISTORY

MAMUKA TSURTSUMIA BODY DEFENSES IN LATE MEDIEVAL GEORGIA.....	388
---	-----

ARCHIL CHACHKHIANI OFFENSIVE OPERATION SOCHI-TUAPSE 1918 AND TACTICAL ANALYSIS OF THE BATTLES.....	400
---	-----

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

OTAR GOGOLISHVILI FROM THE LIFE OF THE XIX-CENTURY URBAN LIFE OF BATUMI.....	418
--	-----

ILIA NADIMASHVILI THE FACSIMILE LETTERS OF THE FAMOUS PHOTOGRAPHER DIMITRI ERMAKOV TO COUNTESS PRASKOVIA UVAROVA.....	424
--	-----

DODO CHUMBURIDZE
SEVERAL LETTERS OF AKAKICH KHENKELI ABOUT OF STATE
INDEPENDENCE AND WESTERN ORIENTATION..... 436

SHOTA VADACHKORIA
OCCUPATION OF GEORGIA BY BOLSHEVIKS AND
RENEWAL OF “OSIANOBA” IN SHIDA KARTLI..... 445

LELA SARALIDZE
GEORGIAN POLITICAL EMIGRATION AND THE IDEA OF
CONSOLIDATION OF THE CAUCASUS (1921-1934 YEARS) 470

ALEXANDER MIKABERIDZE
“WITH HONOR AND FIDELITY” LIFE AND CAREER OF COLONEL
NICOLAS TOKHADZE (1901-1975) OF THE FRENCH FOREIGN LEGION..... 479

NIKO JAVAKHISHVILI
RAJ DEN RUSISHVILI (ROOTS, TRADITIONS, ACTIVITY) 515

NATO SONGULASHVILI
THE DISSIDENT MOVEMENT IN GEORGIA
(IN THE 80TH OF THE XX CENTURY) 523

ETHNOLOGY

NINO MINDADZE
SOME ASPECTS OF TRADITIONAL LIFE IN GURIA
ACCORDING TO THE “MEMOIRS” OF ISIDORE RAMISHVILI..... 532

NINO GHAMBASHIDZE
MISSION OF ST. ANDREW DISCIPLE IN SAMTSKHE
ACCORDING TO GEORGIAN FOLK TRADITION..... 541

SALOME BAKHIA-OKRUASHVILI
TO THE PROBLEM OF SOCIAL RELATIONS IN OSSETIANS..... 552

NUGZAR MGELADZE
“BATONEBI” - TRADITIONS AND BELIEFS
CONNECTED TO IT IN THE SOUTH-WESTERN GEORGIA..... 560

DAVID CHITANAVA
THE MAIN REASONS FOR THE TRANSITION FROM WANDERING
LIFESTYLE TO THE NOMADIC LIFE IN PRIMITIVE SOCIETY..... 575

MUSICOLOGY

SOPHO KOTRIKATDZE
ON ONE UNKNOWN WORK OF DIMITRI ARAKISHVILI..... 587

TEONA LOMSADZE
GEORGIAN POLITICAL FOLK AND FOLKLORIC POLITICS:
THE RELATIONSHIP BETWEEN FOLK MUSIC AND POLITICS IN GEORGIA..... 591

NINO MAKHARADZE
CHILDREN’S MUSICAL INSTRUMENTS IN GEORGIA..... 599

MALKHAZ RAZMADZE “MODERNIZED FOLKLORE” AND OTHER ACCOMPANYING OCCURRENCES OF GEORGIAN AUTHENTIC FOLKLORE MUSIC.....	608
--	-----

EKATERINE SHOSHIASHVILI SANTURI, THE MUSICAL INSTRUMENT.....	617
--	-----

ART HISTORY

LADO MIRIANASHVILI SCENES OF AN “ARCHAIC GROUP” OF MURALS IN THE NORTH CHAPEL OF THE MAIN CHURCH OF UDABNO MONASTERY IN GAREJI RECONSIDERED.....	623
---	-----

PRESENTATIONS GIVEN AT THE SCIENTIFIC CONFERENCE DEDICATED TO VARLAM DONDUA

SHALVA GLOVELI MANUSCRIPTS FROM THE ARCHIVE OF PROFESSOR VARLAM DONDUA.....	635
--	-----

TEMO JOJUA A FRAGMENT OF THE BREVIARY (FR.216) COPIED BY GRIGOL BANDAISDZE, THE DEACON OF THE LARGVISI MONASTERY, COMMISSIONED BY KSENJEFOR BURDULI, SON OF THE ARCHPRIEST OF LOMISI MONASTERY, DATED TO THE 1410S, FROM THE PERSONAL COLLECTION OF PROFESSOR VARLAM DONDUA.....	640
--	-----

POLEMIC

MAMUKA TSURTSUMIA ONCE MORE ABOUT THE WAWEL HELMET.....	723
---	-----

REVIEW

LADO MIRIANASHVILI BOOK REVIEW: MAMUKA TSURTSUMIA. MEDIEVAL GEORGIAN ARMY (900-1700): ORGANIZATION, TACTICS, ARMAMENT. TBILISI: 2016, 782 PP., ISBN 978 9941 0 9688 4.....	740
--	-----

NINO MAISURADZE NINO GAMBASHIDZE – “THE SUN INDOORS AND OUTDOORS”	745
---	-----

**გარლამ დონდუასადმი მიძღვნილი
სამეცნიერო კონფერენციის მასალები**

შალვა გლოველი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი
კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი

ხელნაწერები პროფესორ გარლამ დონდუას არქივიდან

2006 წელს უკვე ვმუშაობდი ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში, როდესაც პარალელურად დავიწყე მუშაობა კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტშიც (დღეს - კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი). ამასთან დაკავშირებით, ისტორიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკის თანამშრომლებმა გაიხსენეს, თუ როგორ აგროვებდა ხელნაწერებს ხელნაწერთა ინსტიტუტის დამაარსებელი და მისი პირველი დირექტორი ილია აბულაძე, როგორ დადიოდა ის ისტორიის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკაში, თავად ეძებდა წიგნად ფონდებში ხელნაწერებს და მიჰქონდა ისინი ხელნაწერთა ინსტიტუტში. ამ საკითხით თავიდანვე დაინტერესდი და ხელნაწერთა ინსტიტუტში მუშაობის დაწყების შემდეგ სხვადასხვა ინსტიტუტებიდან ხელნაწერთა ინსტიტუტისათვის გადაცემული ხელნაწერების შესახებ გარკვეული კვლევაც კი ჩავატარე. 2012 წლის ნოემბერში ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ჩატარდა ილია აბულაძისადმი მიძღვნილი II სამეცნიერო კონფერენცია. ჩემი მოხსენება „ილია აბულაძე და ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახალი (Q) კოლექცია“ ეხებოდა სწორედ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ხელნაწერი კოლექციების შევსებაში ილია აბულაძის წვლილს¹. მოხსენების დროს, ბუნებრივია, ვისაუბრე ისტორიის ინსტიტუტიდან ხელნაწერთა ინსტიტუტში გადატანილი ხელნაწერების, მათ შორის პროფესორ ვარლამ დონდუას კუთვნილი ერთეულების შესახებაც (ამ ფაქტთან დაკავშირებით მასალა მოვიძიე ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში).

კონფერენციის დასრულებისთანავე პროფესორმა თემო ჯოჯუამ მომაწოდა ინფორმაცია, რომ 1971 წელს პროფესორმა თინათინ ენუქიძემ გამოაქვეყნა სტატია „პროფესორ ვარლამ დონდუას არქივში დაცული ძველი ქართული ხელნაწერები და საბუთები“². რამდენიმე დღის

¹ შ. გლოველი, *ილია აბულაძე და ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახალი (Q) კოლექცია*, მოხსენება წაკითხული ილია აბულაძისადმი მიძღვნილ II სამეცნიერო კონფერენციაზე, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 26-27 ნოემბერი, 2012 წ.

² თ. ენუქიძე, პროფესორ ვარლამ დონდუას არქივში დაცული ძველი ქართული ხელნაწერები და საბუთები, *მაცნე*, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, №1 (თბილისი, 1971); აქვე აღსანიშნავია, რომ ისტორიის ინსტიტუტის შენობა 1981-2016 წლებში მდებარეობდა ქალაქ თბილისში, მელიქიშვილის ქუჩა №10-ში. ამ შენობაში 2006 წლამდე ფუნქციონირებდა ვარლამ დონდუას სახელობის კაბინეტი (2006 წლიდან კაბინეტი ასრულებდა სამკითხველო დარბაზის ფუნქციას). აქვე ინახებოდა მისი სახელობის წიგნადი ფონდი (ბიბლიოთეკა), რომელიც თავად ვარლამ დონდუას სურვილით, გარდაცვალების შემდეგ, გადაეცა ისტორიის ინსტიტუტს. ვარლამ დონდუას არქივის შესახებ ინსტიტუტში არაფერი არ იყო ცნობილი. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საბუთებში როდესაც ამოვიკითხე, რომ რამდენიმე ხელნაწერი გადაეცა ხელნაწერთა ინსტიტუტს ისტორიის ინსტიტუტის ვარლამ დონდუას არქივიდან, ჩათვალე, რომ ვარლამ დონდუას ბიბლიოთეკაზე იყო საუბარი და ეს ფონდი იყო ვარლამ დონდუას არქივად მიჩნეული; ვივარაუდე, რომ ამ წიგნად ფონდში ინახებოდა ხელნაწერი ერთეულებიც და აქედან გადაეცა ისინი ხელნაწერთა ინსტიტუტს (როდესაც ამ თემაზე ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტში პროფესორ ვარლამ დონდუასადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე „საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიისა და წყაროთმცოდნეობის საკითხები – უახლესი კვლევები, უახლესი შედეგები“ წაკითხე მოხსენება, ის ამიტომაც დავასათაურე შემდეგნაირად: „ხელნაწერები პროფესორ ვარლამ დონდუას საბიბლიოთეკო ფონდიდან“ და არა „...ვარლამ დონდუას არქივიდან“). როდესაც გავეცანი თინათინ ენუქიძის აღნიშნულ ნაშრომს, რომელშიც ავტორი ფაქტობრივად აღწერს პროფესორ ვარლამ დონდუას არქივს, დავრწმუნდი, რომ აღნიშნული არქივი მართლაც არსებობდა ისტორიის ინსტიტუტში, მაგრამ მაინც გაურკვეველი რჩებოდა, დაიკარგა თუ შეუერთდა რომელიმე სხვა არქივს. 2016 წლის ზაფხულში, როცა ისტორიის ინსტიტუტი გადადიოდა ახალ შენობაში (უნივერსიტეტის ქუჩაზე), დაიცალა ვარლამ დონდუას სახელობის ყოფილი კაბინეტიც. ამ პროცესში, სრულიად შემთხვევით, გაიღო კაბინეტიდან მეორე ოთახში გასასვლელი კარი, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში იყო ჩალურსმული და გაუქმებული. თავიდან რომელ ოთახშიც გადიოდა ეს კარი, იმ ოთახში კარის ადგილი იყო ამოშენებული და კედელი შეღესილი. აქამდე უმოქმედო კარის გაღების შემდეგ სწორედ ამ კედელსა და კარს შორის ნიშაში აღმოჩნდა ვიწრო თაროები და სწორედ ამ თაროებზე იყო მოთავსებული პროფესორ ვარლამ დონდუას საარქივო მასალები. როგორც ჩანს, ვარლამ დონდუას სახლიდან წიგნებთან ერთად ინსტიტუტში გადმოიტანეს მისი არქივიც და განათავსეს მისივე სახელობის კაბინეტში. არქივი იყო დაუმუშავებელი და დამუშავებამდე მოთავსეს უკვე დამხმარე სათავსო-კარადად ქცეულ ნიშაში. დროთა განმავლობაში კარი ჩაიჭედა, უფუნქციო გახდა და

შემდეგ თემო ჯოჯუამ მომაწოდა აღნიშნული სტატიის ქსეროასლიც. მან ასევე მიმითითა, რომ თინათინ ენუქიძე სტატიის შესავალ ნაწილში წერს, რომ ვარლამ დონდუას არქივში, საბუთებთან ერთად, დაცული ყოფილა 9 ხელნაწერი, მაგრამ გამოქვეყნებულ კატალოგში აღწერს მხოლოდ 8 ერთეულს. აქვე, მინდა, დიდი მადლობა გადავუხადო თემო ჯოჯუას მოწოდებული ინფორმაციისთვის და აღვნიშნო, რომ სწორედ ამ მე-9 ხელნაწერის მოძიება გახდა წინამდებარე სტატიის დაწერის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი.

გავეცანი თინათინ ენუქიძის სტატიას და დავიწყე მონაცემების გადამოწმება. მე, როგორც ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდების მართვის დეპარტამენტის ხელმძღვანელს, ხელი მიმიწვდებოდა ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში შემოსულ კოლექციებთან დაკავშირებულ ოფიციალურ საბუთებზე (აქტები, ოქმები, საინვენტარო და შემოსულობათა წიგნები და სხვ.). ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მთავარ შემოსულობათა წიგნში არის რამდენიმე ჩანაწერი, რომელიც ეხება ისტორიის ინსტიტუტიდან გადმოცემულ მასალებს. აქედან, 2 ჩანაწერი გვამცნობს, რომ ხელნაწერთა გარკვეული რაოდენობა გადმოცემულია კონკრეტულად ისტორიის ინსტიტუტის ვარლამ დონდუას არქივიდან¹. აქვეა მითითებული ის შიფრები, რომლებიც ამ ერთეულებს მიენიჭა ხელნაწერთა ინსტიტუტში: Q 1444-1449, Fr 216-218, Qd 10577-10586, Armd 196-197. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ლიტერი ღაღინაშნავს ქართულ ხელნაწერ წიგნთა ახალ კოლექციას, ლიტერი Fr – ქართულ ხელნაწერთა ფრაგმენტების კოლექციას, Qd – ქართული ხელნაწერი საბუთების ახალ კოლექციას, Armd – სომხური ხელნაწერი საბუთების კოლექციას. მაშასადამე, როგორც ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის შემოსულობათა საქმეებიდან ირკვევა, 1972 წელს ხელნაწერთა ინსტიტუტს ისტორიის ინსტიტუტის ვ. დონდუას არქივიდან გადაეცა 9 ხელნაწერი წიგნი (აქედან, ხელნაწერი წიგნის 3 ფრაგმენტი), 10 ქართული და 2 სომხური საისტორიო საბუთი, ე.ი. ჯამში სულ – 21 ერთეული. თინათინ ენუქიძის გამოქვეყნებულ კატალოგში სწორედ ამ ხელნაწერებზეა საუბარი, მაგრამ 9 ხელნაწერი წიგნის მაგივრად, მოცემულია 8 ხელნაწერის აღწერილობა. როგორც აღვნიშნეთ, შესავალ წერილში ის წერს, რომ ვარლამ დონდუას არქივში იყო 9 ხელნაწერი, მაგრამ კატალოგში მე-9 ხელნაწერი არ არის შეტანილი.

სამწუხაროდ, ისტორიის ინსტიტუტში არ არის დაცული იმ ხელნაწერების ნუსხა, რომლებიც გადაეცა ხელნაწერთა ინსტიტუტს. უნდა აღვნიშნოს, რომ ვარლამ დონდუას არქივიდან გადაცემული ერთეულების გარდა, ისტორიის ინსტიტუტიდან ხელნაწერთა ინსტიტუტში, სხვადასხვა დროს, კიდევ არაერთი ერთეულია გადასული (ამას მოწმობს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული საფონდო მასალები). როდესაც ჩვენ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში მოვიძიეთ ისტორიის ინსტიტუტიდან სხვადასხვა დროს გადაცემული ხელნაწერები, ვნახეთ, რომ ამ ხელნაწერებს უზის ისტორიის ინსტიტუტის ან ამ ინსტიტუტის წინარე იმ ინსტიტუტების ბეჭდები, რომელთა სამართალმემკვიდრეც გახდა შემდეგ ისტორიის ინსტიტუტი (მაგ. „კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიური ინსტიტუტი“, „კავკასიისმცოდნეობის ინსტიტუტი“, „აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის“ (ენიმიკი)...). რაც შეეხება ვარლამ დონდუას არქივიდან გადაცემულ ერთეულებს, მათზე ასეთი ბეჭდები საერთოდ არ აღინიშნება. სავარაუდოდ, ისტორიის ინსტიტუტში ვარლამ დონდუას არქივის შესვლისთანავე გამოიყო აღნიშნული ხელნაწერები და თავიდანვე გადაწვდა მათი ხელნაწერთა ინსტიტუტისთვის გადაცემა. მართალია, ხელნაწერთა ინსტიტუტის შემოსულობათა საქმეებში ჩაწერილია, რომ აღნიშნული ერთეულები ხელნაწერთა ინსტიტუტს ისტორიის ინსტიტუტის ვარლამ დონდუას არქივიდან გადაეცა, მაგრამ ეს ერთეულები, როგორც ჩანს, ისტორიის ინსტიტუტის კოლექციების ნაწილი ოფიციალურად არც არასდროს გამხდარა (წინააღმდეგ შემთხვევაში ერთეულებზე დასმული იქნებოდა კოლექციის აღმნიშვნელი ბეჭდები, ნომრები, შიფრები და სხვა). როგორც ჩანს, თინათინ ენუქიძემ აღნიშნული ხელნაწერები აღწერა ამ ერთეულების ხელნაწერთა ინსტიტუტისთვის გადაცემამდე და ამიტომ კატალოგში არ არის მითითებული არც ის მოქმედი შიფრები, რომლებიც მათ მიანიჭა ხელნაწერთა ინსტიტუტმა (წინააღმდეგ შემთხვევაში, დიდი ალბათობით, თინათინ ენუქიძე დაურთავდა ამ შიფრებსაც, რის გარეშეც შეუძლებელია კატალოგში შეტანილი ერთეულების იდენტიფიკაცია). ამას მოწმობს ის ფაქტიც, რომ თინათინ ენუქიძემ ვარლამ დონდუას კუთვნილი ხელნაწერების კატალოგი გამოაქვეყნა ჯერ კიდევ 1971 წელს, მაშინ როცა ხელნაწერთა ინსტიტუტში აღნიშნული ხელნაწერები შევიდა 1972 წლის 8 სექტემბერს. აქვე, აღსანიშნავია, რომ თინათინ ენუქიძე შესავალ წერილში წერს, რომ ხელნაწერები,

ამასთანავე, დაიკარგა იქ არქივის არსებობის შესახებ ინფორმაციაც. 2016 წელს, არქივის ხელახლა „აღმოჩენის“ შემდეგ ის დასამუშავებლად გადაეცა ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის არქივს.
¹ ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის მთავარ შემოსულობათა წიგნი, ჩანაწერის №№387-388, ჩანაწერის თარიღი: 1972 წლის 8 სექტემბერი.

ვარლამ დონდუას სურვილის შესაბამისად, გადაეცა ხელნაწერთა ინსტიტუტს¹, მაგრამ რეალურად, როგორც აღვნიშნეთ, ამ წერილის გამოქვეყნებიდან საკმაოდ გვიან გადაეცა აღნიშნული ხელნაწერები იმდროინდელ ხელნაწერთა ინსტიტუტს და, რაც მთავარია, ხელნაწერთა ინსტიტუტის საადრიცხვო საბუთებში წერია, რომ ეს ერთეულები ხელნაწერთა ინსტიტუტში ისტორიის ინსტიტუტის ვარლამ დონდუას არქივიდანაა შესული.

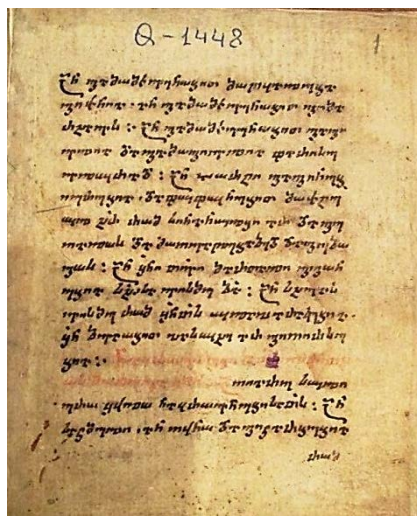
ამჯერად შევეცდებით ვარლამ დონდუას არქივიდან ხელნაწერთა ინსტიტუტში გადატანილი ერთეულების, განსაკუთრებით თინათინ ენუქიძის კატალოგში გამოტოვებული მე-9 ხელნაწერი წიგნის იდენტიფიკაციას. ამ მიზნით ერთმანეთთან შევაჯერებთ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული შემოსულობების მონაცემებს (ამჯერად ვგულისხმობთ ერთეულებისთვის ხელნაწერთა ინსტიტუტში მინიჭებულ შიფრებს) და თინათინ ენუქიძის მიერ შედგენილი აღწერილობითი კატალოგის მონაცემებს (ამჯერად მოგვაქვს მხოლოდ რაობები, დეტალური აღწერილობების გარეშე):

1972 წ. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში ისტორიის ინსტიტუტის ვარლამ დონდუას არქივიდან გადმოცემული ერთეულების შიფრები (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის საფონდო მასალების მიხედვით)	პროფესორ ვარლამ დონდუას არქივში დაცული ხელნაწერების კატალოგის მონაცემები (შემდგენელი თინათინ ენუქიძე)
Q 1444	ამონაწერები სხვადასხვა სასულიერო თხზულებებიდან. 1878-1890 წწ.
Q 1445	კრებული. 1822 წ.
Q 1446	აპოკრიფები. XIX ს.
Q 1447	კრებული. XIX ს.
Q 1448	–
Q 1449	ავგაროზი. XIX ს.
Qd 10577	ყმების წყალობის წიგნი, მიცემული სოლომონ II-ის (არჩილ მეფის ძის) მიერ გოგია წერეთლისათვის. 17 აპრილი, 1791 წ.
Qd10578	ნუსხა სამეფო მამულების გამოსაღებისა. XVIII ს.
Qd10579	არზა კაცია ფავლენიშვილისა ერეკლე მეფისადმი ქაიხოსრო აბაშიძის მიერ ყმების მიტაცების შესახებ, ერეკლე მეფის ოქმით (პირი). 6 თებერვალი, 1793 წ.
Qd10580	ყმის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული ბარძიმ მანაბელის მიერ ყარამან ფავლენიშვილის ქვრივის ნინოსადმი. 17 ოქტომბერი, 1838 წ.
Qd10581	მოწმობა რუსეთში ორი წლის ვადით გამგზავრების შესახებ, მიცემული გიორგი მეფის ასულ სოფიოს მიერ ლევან გუმცაძისათვის და შუამდგომლობა მისთვის პასპორტის მიცემის შესახებ. 27 მაისი, 1838 წ.
Qd10582	ყმის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული გრიგოლ მანაბლის მიერ ანა ფალავანდიშვილისათვის. სექტემბერი, 1850 წ.
Qd10583	თხოვნა ტყვიანობის ყარამან ფავლენოვისა მაიორ ტიტოვისადმი შანშე ერისთავის მიერ მიტაცებული ყმების მისთვის დაბრუნების შესახებ. 23 სექტემბერი, 1821 წ.
Qd10584	მამულის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული გარსევან და ეფემია მამუხევებისაგან მოსე მიხეილის ძე მამუხევისათვის (პირი). 26 თებერვალი, 1869 წ.
Qd10585	მიწის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული სარიდან იოსების ძე ტატიევისა ნატალია მესხიევისათვის (პირი). 1 ოქტომბერი, 1866 წ.
Qd10586	თხოვნა რაჭის უეზდის მცხოვრებლების მდდელ იაკობ ჭიჭინაძისა და სახაზინო აზნაურის ალექსი ჭიჭინაძისა ქუთაისის გუბერნიის

¹ თ. ენუქიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 135.

	სასამართლოსადმი, ნასყიდობის წიგნის დამტკიცების შესახებ. 30 ნოემბერი, 1854 წ.
Fr216	კრებული. XIII-XIV სს.
Fr217	ოთხთავი. XII ს.
Fr218	ლოცვანი. XVI ს.
Armd 196	მიწერილობა ფამბაკისა და შირაკისა მთავარ პრისტავის მარტიროს მელიქოვისა გიუმრიდან ფამბაკის ოლქის სოფელ ყიშლაღის მამასახლისის შკრტჩ ღამბარიანისადმი. 26 მარტი, 1834 წ.
Armd 197	Armd 196-ის შინაარსის საბუთი. 29 აპრილი, 1834 წ.

როგორც ვხედავთ, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის შემოსულობათა საბუთების მიხედვით, გაირკვა, რომ ის 1 ერთეული, რომელიც გამორჩენილია თინათინ ენუქიძის აღწერილობით კატალოგში, არის ქართული ხელნაწერი წიგნი შიფრით – Q-1448. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ქართულ ხელნაწერთა ახალი – კოლექციის კატალოგის მიხედვით, ამ ერთეულის რაობაა: კრებული. XV-XVI სს.¹

ხეც. Q-1448, კრებული. XV-XVI სს.

ჩვენ ვნახეთ, თუ რამდენად დიდი მნიშვნელობა აქვს კოლექციების და მათი შემადგენელი კონკრეტული ერთეულების მოძრაობის აღრიცხვის სიზუსტეს, შემოსულობათა საქმეების ზუსტ და სწორად წარმოებას, ზოგადად – ფონდების მართვის ეფექტურ სისტემას და საფონდო საქმისწარმოებას, ზუსტ ჩანაწერებს, შესაბამისი აქტების მაღალი სიზუსტით შედგენას; ასევე, ერთეულის წარმომავლობის და მისი კუთვნილების დადგენა-შესწავლის თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესია საფონდო აღმნიშვნელების – ბეჭდების, ლიტერების, შიფრების, ასევე, მინაწერების, ავტოგრაფების შესწავლა. განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით, რომ არ ყოფილიყო ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის შემოსულობათა წიგნში შეტანილი ზუსტი ინფორმაცია, ჩვენ ვეღარ დავადგენდით იმ ერთეულის რაობას, რომელიც ეკუთვნოდა პროფესორ ვარლამ დონდუას და რომელიც, გამორჩენილია თავდაპირველ კატალოგში. ასევე, რომ არა სააღრიცხვო ზუსტი ჩანაწერები (ლიტერები და შიფრები), დღეს გაგვიჭირდებოდა თინათინ ენუქიძის მიერ გამოქვეყნებულ კატალოგში ჩამოთვლილი ხელნაწერების (წიგნების, საბუთების) ზუსტი იდენტიფიკაცია და ამგვარად დაიკარგებოდა ინფორმაცია ვარლამ დონდუას კუთვნილი ხელნაწერი კოლექციის დღევანდელი მდგომარეობისა და ადგილმდებარეობის შესახებ.

¹ ამჯერად ჩვენი მიზანი არ არის, გამოცემულ თუ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ კატალოგებში შეტანილი ერთეულების რაობების გადამოწმება. ამ ეტაპზე ჩვენ მთლიანად ვეყრდნობით კატალოგის მონაცემებს და გვაქვს მცდელობა, მოვახდინოთ პროფესორ ვარლამ დონდუას კუთვნილი ხელნაწერების ზუსტი იდენტიფიკაცია.

ბიბლიოგრაფია

1. შ. გლოველი, *ილია აბულაძე და ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახალი (Q) კოლექცია*, მოხსენება წაკითხულია ილია აბულაძისადმი მიძღვნილ II სამეცნიერო კონფერენციაზე, ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 26-27 ნოემბერი, 2012 წ.
2. შ. გლოველი, *ხელნაწერები პროფესორ ვარლამ დონდუას საბიბლიოთეკო ფონდიდან*, მოხსენება წაკითხულია პროფ. ვარლამ დონდუასადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე - საქართველოს შუა საუკუნეების ისტორიისა და წყაროთმცოდნეობის საკითხები - უახლესი კვლევები, უახლესი შედეგები“, ივ. ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, 29 მაისი, 2014 წ.
3. თ. ენუქიძე, პროფესორ ვარლამ დონდუას არქივში დაცული ძველი ქართული ხელნაწერები და საბუთები, *მაცნე*, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, №1 (თბილისი, 1971).

SHALVA GLOVELI

Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts

MANUSCRIPTS FROM THE ARCHIVE OF PROFESSOR VARLAM DONDUA

The work refers to the manuscripts kept in the archives of the Georgian historian, Professor Varlam Dondua. The archive was transferred to the Institute of History and Ethnology. The manuscripts were transferred to the Institute of Manuscripts (today - the National Center for Manuscripts of Georgia).

The catalog of manuscripts was published in 1971 by historian Tinatin Enukidze. The catalog does not include one manuscript, which was also kept in the archives of Varlam Dondua. It was necessary to find this manuscript.

In addition, it was necessary to identify the manuscripts mentioned in the catalog compiled by Tinatin Enukidze, and to find out where this material is kept today.

The manuscripts were identified. An unknown manuscript was identified - Q-1448, Collection, XV-XVI centuries.